

פרק ראשון – סיפורת (מעשה חכמים וסיפור קצר)
על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 1-3 (סה"כ – 25 נקודות).

מעשה חכמים

1. בתו של רבי עקיבא והנחש

על הנבחן להציג כל אחת מתפיסות העולם המנוגדות הבאות לידי ביטוי במעשה החכמים, ולהסביר שניים מן האמצעים האמנותיים המעצבים את תפיסות העולם האלה.
תפיסתם של הכלדיים היא ש"יש מזל לישראל". זוהי תפיסת עולם דטרמיניסטית (אסטרולוגית), שעל פיה, גורלו של האדם קבוע מראש ואין כל אפשרות לשנותו. על רקע תפיסה זו ניתן להבין את דאגתו של רבי עקיבא ש"היה דואג הרבה".

תפיסת העולם המנוגדת היא ש"אין מזל לישראל", כלומר ישראל הם "מעל למזל" וגם אם נקבע גורל או נגזרה גזרה, יש בידי האדם לשנותם באמצעות מעשה. זו אולי הסיבה שעל אף דאגתו, אין רבי עקיבא עושה דבר, וכאשר הוא שומע על ההצלה שאירעה לבתו ביום כלולותיה, הוא שואל אותה: "מה עשית?" וכוונתו היא, בזכות איזה מעשה שעשית הצלחת לשנות את מה שנקבע כמזלך, כגורלך? לא תיתכן גזירת גורל שרירותית שאיננה ניתנת לשינוי. חייו של אדם מישראל נעים בין גזירה לבחירה. מן השמים גוזרים אך בחירה בידיו של כל אדם לעשות מעשה ולשנות או לבטל.

אמצעים אומנותיים לדוגמה:

- הקיר הוא מטפורה (או סמל) לגורל שנקבע מראש. יציב, מוצק, אטום ואי אפשר להזיזו. אמצעי לעיצוב תפיסת העולם של הכלדיים.

- הסדק הוא מטפורה (או סמל) לאפשרות לשנות. ישנה מעין פרצה בקיר (בעדה מכניסה הבת את המכבנה ובבלי דעת הורגת את הנחש). כלומר, אף גזירת גורל איתנה כקיר, כאשר מדובר בישראל, יש לאדם "פתח" לשנותה באמצעות מעשיו. אמצעי לעיצוב תפיסת העולם ש"אין מזל לישראל".

- הנחש הוא סמל לחטא, לשטן, ליצר הרע, ולעניינינו – ניחוש, גורל. הוא מאחורי הקיר. הוא נוכח. אמצעי לעיצוב תפיסת העולם של הכלדיים.

- המכבנה היא סמל לשינוי. המכבנה היא סיכה שבאמצעותה אפשר לשנות את מראה השיער או לעצב את מראה הבגד. היא ננעצת בעינו של הנחש וממיתה אותו. היא מייצגת את האפשרות לשנות את הגזירה. אמצעי לעיצוב תפיסת העולם ש"אין מזל לישראל".

- מוטיב הראייה – הכלדיים רואים בכוכבים, הם רואים את הנולד. כך הם קובעים את גורלו של האדם. בתו של רבי עקיבא רואה את העני העומד בפתח, בשעה ששאר האורחים ובני משפחתה אינם רואים אותו. ראייה זו מביאה אותה לידי מעשה והיא נותנת לו את מנתה. הצדקה שעשתה, ראיית העני, מבטלת את מה שראו הכלדיים, אף שהיא עצמה לא הייתה מודעת לגזירה זו ולא ראתה את הנחש בקיר. המכבנה ננעצה דווקא בעינו של הנחש ובכך מודגש ביטולה של ראיית הכלדיים (תפיסת עולמם) הקשורה בניחוש ובראיית הנולד.

סיפור קצר

2. כינורו של רוטשילד / אנטון צ'כוב

על הנבחן לכתוב מהו הנושא המרכזי בסיפור הבא לידי ביטוי בקטע המובא בבחינה, להסביר ולהדגים כיצד נושא זה מתפתח בעלילת הסיפור.

הנושא המרכזי הבא לידי ביטוי בקטע זה הוא קמצנותו של יעקב, ברונזה. הקטע מדגיש את נטייתו לעסוק בחישובי רווח והפסד ולמדוד ולהעריך כל אדם וכל אירוע בחייו מתוך התייחסות לרווחים הכספיים הצפויים לו או נשללים ממנו. הוא סוקר את חייו תוך התייחסות להפסדים שהיו לו. המשפט החוזר בקטע שלוש פעמים: "והרי זה הפסד", מעיד עד כמה ברונזה שבוי בדפוס התנהגות זה. על כך מעידות גם הדוגמאות הנמסרות בקטע זה: שבתות וחגים בהם אי אפשר לעבוד, חתונות, מוות בלתי צפוי וקבורה במקום אחר. הללו הם אירועי חיים שבדרך כלל מעוררים באדם רגשות כמו שלוה, שמחה ועצב, ואילו יעקב חווה אותם מנקודת המבט של הפסד ורווח בלבד.

התנהגות זו של יעקב באה לידי ביטוי גם כאשר מארפה שוכבת חולה. הוא יושב עם פנקסו ומסכם את גרעונו השנתי. כמו כן הוא נזכר כי מעולם לא העניק לה שי, גער בה בשל הפסדיו ואפילו אסר עליה לשתות תה בגלל ריבוי ההוצאות. ברונזה מסביר לעצמו את התנהגותו של החובש ואת סירובו להעניק למארפה טיפול כיוון שעניו צרות אפילו בעלוקה אחת. הוא משייך לאחרים את תכונת הקמצנות שלו ואת נקודת המבט של רווח והפסד.

לאחר מותה של מארפה הוא יוצא לשוטט ומגיע אל הנהר. תוך כדי התבוננות הוא מחשב הפסדים כספיים ומהרהר בהחמצות כלכליות בחייו: אפשר היה לגדל אווזים, לשחוט אותם, לשלחם למוסקבה ולהתעשר ממכירת פלומתם, אפשר היה להקים מידגים, למכור את הדגים ואת הכסף להפקיד בבנק, אפשר היה להשיט אסדות על הנהר, לנגן בכינור תמורת תשלום ועוד.

בשלב זה מתחולל מפנה אצל יעקב והנושא המרכזי – חישובי רווח והפסד – מתפתח בכיוון חדש: מתוך המחשבות על חייו שחלפו לריק, שלא נוצלו כראוי, שהיו מלאי החמצות, מתגלגלים הרהוריו לשאלות על תכלית החיים עצמם, על מהותם של רווחים והפסדים שאינם כלכליים, על שנאה ועל רשעות אשר מונעות מבני אדם להביא תועלת לזולתם. הוא שואל את עצמו מדוע עלב באשתו? לאיזו תכלית הבהיל את רוטשילד והעליבו? חשבונות הרווח וההפסד הכלכליים הופכים לחשבונות נפש בדבר יחסיו עם הסובבים אותו. בשובו לביתו הוא חוזר אל החישובים הכלכליים ומגיע למסקנה (אירונית) שרק רווח יצמח לו מן המוות שכן לא תהיינה לו עוד הוצאות. כל אותו יום מנגן ברונזה בכינורו ועורך את חשבון הנפש שלו, ועל ערש דווי, כשהוא נזכר בפניה המסכנים של מארפה ובזעקות הפחד של היהודי, הוא מבקש מן הכומר למסור את כינורו לרוטשילד ובכך מנסה לכפר על יחסו לשניים אלו ואולי, להעניק לחייו ברגעיו האחרונים משמעות כלשהי מעבר לממד הכלכלי שהעסיקו כל חייו.

3. סיפור קצר עברי

על הנבחן לכתוב אם לדעתו סיפור עברי קצר שלמד, יכול לעניין גם קוראים לא ישראלים. על הנבחן להסביר את דבריו ולבסס אותם על הנושאים המרכזיים בסיפור ועל הדמויות שבו. לדוגמה:

יד ושם / אהרן מגד – הסיפור יכול לעניין קוראים שאינם ישראלים מכיוון שהוא עוסק בנושאים אוניברסליים כמו, מתחים במשפחה, יחסים בין דוריים, יחס למסורת העבר, זקנה והתופעות הנלוות לה, משמעות שמו של אדם. באשר לדמויות, אפשר לראות בסבא זיסקינד אדם זקן ולהתייחס להתנהגותו, לשקיעתו בזיכרונות העבר, לבחירתו לחיות לבד וליחסיו עם הסובבים אותו. ביהודה אפשר לראות דמות ייצוגית של הצעירים הרואים לנגד עיניהם הווה ועתיד בלא זיקה לעבר.

או:

הסיפור לא יעניין קוראים שאינם ישראלים כיוון שהוא מקומי ועוסק ביחס הדור הצעיר לזיכרון השואה. סבא זיסקינד ויהודה מעוצבים באופן טיפוסי לדמויות מייצגות של בני דורם והסוגיה שלגביה חלוקות דעותיהם העסיקה את בני הדור הראשון השני והשלישי לניצולי שואה ואולי אינה רלוונטית למי שאינם יהודים. נושא נוסף שעולה בעימות בין סבא זיסקינד ליהודה הוא פניהן של החברה והמציאות הארצישראלית בדור התקומה. גם נושא זה לא רלוונטי לקורא לא ישראלי.

שברירים / דבורה בארון – הסיפור יכול לעניין קוראים שאינם ישראלים מכיוון שעולים בו נושאים אוניברסליים כמו, פערים חברתיים וכלכליים, יחס החברה לאחר, לאנשי השוליים (בתוך זה אפשר להתייחס גם לסוגיית מעמד האישה), בדידות וניכור חברתי, מקומם של בעלי חיים (או חיות מחמד) בעולמו של האדם, נישואי תועלת וכיו"ב. דמותה של חיה פרומה מאפשרת העלאה של סוגיות המעניינות כל אדם, כמו גורל ובחירה, האדם אדון לגורלו או קורבנו, יכולתו של האדם לחולל שינוי בחייו וכד'.

או:

הסיפור לא יעניין קוראים שאינם ישראלים מכיוון שעיקרו ביקורת חברתית על העיירה היהודית כפי שהתקיימה במזרח אירופה עד השליש הראשון של המאה העשרים והדברים אינם רלוונטיים למקומות אחרים ולזמננו. היום יש מודעות רבה יותר למעמד האישה וישנן רשויות רווחה, לכן הסיפור יכול להצטייר בעיני קוראים זרים כיצירה ארכאית שאינה קשורה לעולמם.

עד שיעבור כול המשמר כולו / לאה איני – הסיפור יכול לעניין קוראים שאינם ישראלים מכיוון שהוא עוסק בחברה של מהגרים ובניסיון להשתלב חברתית במקום החדש. כמו כן הסיפור מתאר התמודדות עם מצב פוסט-טראומטי. נושא זה בא לידי ביטוי בהתנהגותן של הדמויות, במערכות היחסים שלהן עם דמויות אחרות ובעולמן הפנימי – תקוות, חרדות, זיכרונות וחלומות. אפשר להגדיר נושא זה אף באופן רחב יותר: השפעת העבר של אדם על חייו.

או:

הסיפור לא יעניין קוראים שאינם ישראלים כיוון שהוא מתרחש בארץ בשנות ה-50 - 60 ועוסק בניצולי שואה, בניסיונות השיקום שלהם וביחס החברה הישראלית אליהם. **צפירה / אתגר קרת** - הסיפור יכול לעניין קוראים שאינם ישראלים מכיוון שבמרכזו נושאים חברתיים כמו, תחרות, יחס החברה לשונים בתוכה, אלימות בקרב צעירים וכן נושאים העוסקים בעיצוב זיכרון קולקטיבי ובאופנים שונים של הנצחת העבר.

או:

הסיפור לא יעניין קוראים שאינם ישראלים מכיוון שהוא עוסק בהנצחת השואה, ביחסו של הדור הצעיר אל העבר, בבורות בנוגע לשואה, ביחס לניצולים ולטקסי ההנצחה ובמשמעותה של הצפירה ביום הזיכרון. יש בסיפור גם עיסוק בצבא, הגיוס לשייטת, הגיבוש, ההילה האופפת את המתקבלים ליחידות המובחרות – הווי ישראלי שאינו מוכר לקוראים שאינם ישראלים. הדמויות גם הן מאוד ישראליות בהתנהגותן וביחסים ביניהן.

פרק שני – יצירות מאת עגנון ודרמה

על הנבחן לענות על אחת מן השאלות 4- 11 (סה"כ – 35 נקודות).

יצירות מאת עגנון

4. תהלה

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן להסביר מה הם הייסורים הנרמזים בדבריה של הרבנית בקטע הנובלה המובא בבחינה, ולבסס את הסברו על שלוש דוגמאות מן הנובלה. מרגע שאביה של תהילה קרע את תנאי אירוסיה ושלח לביתו של שרגא בלי לבקש את מחילתו תהילה ידעה אירוועי חיים שהסבו לה צער ומכאוב:

- מגפת דבר באה על העיר ובנה הבכור של תהילה חלה אף הוא. הוא אמנם החלים ממחלתו והחל ללמוד דיני הנחת תפילין אבל אחרי שראה בבית המדרש מטורף עוטה תכריכים נבעת ונבהל ומכאן ואילך החל לדעוך (כמו נר) עד שמת שלושים יום לפני הנחת תפילין.
- בנה השני של תהילה הלך עם חבריו ליער להביא ירק לחג השבועות ונעלם. כעבור ימים נמצאה גופתו מושלכת בביצה. כנראה הנער תעה בדרכו, נפל לביצה וטבע.
- בעלה של תהילה החל יוצא לנסיעות ארוכות כדי לחפש את שרגא ולבקש ממנו מחילה. בגלל אותן נסיעות תשש כוחו והחל משתעל ופולט דם (שחפת או מחלת ריאות אחרת). במהלך אחת מן הנסיעות הללו חלה ומת.

תהילה נותרה עם בתה והיא שכרה לה מורות והשקיעה כספים בהשכלתה ובמציאת שידוך הגון. אלא שאותן מורות (או חלקן) היו נוכריות ובהשפעתן נמלטה הבת למנזר בשעה שהוליכו אותה לחופה. תהילה עצמה נמנעת מלציין פרט כואב זה ומספרת שנכנסה בבתה רוח רעה ודעתה נטרפה עליה.

תהילה בזבזה חצי הונה בניסיונות להוציא את בתה מ"בית הכומריות" – המנזר, ואפילו עד הקיסר הגיעה, היא עלתה לארץ ועם הזמן ירדה מנכסיה: תחילה אלמנה עשירה ואחר כך אלמנה סתם.

ב. על פי הנובלה, על הנבחן לכתוב אם תהילה חושבת כי אכן "לא ראתה שעה טובה מימיה". על הנבחן לנמק ולהדגים את דבריו.

אפשר לומר שתהילה אינה חושבת שמעולם לא ראתה שעה טובה. היא מרבה לחייך. הצירוף: "חייכה ואמרה" – חוזר פעמים רבות בסיפור. היא נוהגת באורך רוח ומקבלת כל דבר בהכנעה (אפילו מספר מזמורי תהילים שהיא אומרת בכל יום נגזר משמים). היא אומרת שראתה בחייה ימים טובים וימים טובים יותר. היא מרבה באמירת תהילים, היא מודה לקב"ה על כל דבר בחייה ומדברת בשבחם של בני אדם. היא מספרת על שנות חייה הראשונות לצד בעלה ומתארת שנים של טובה ופרנסה, גידול ילדים מצליחים "ואני ובעלי עליו השלום רואים ושמחים". היא ממלאת את ימיה בעזרה לזולת, דורשת בשלום כל אדם, מרבה במעשי חסד ומאירה פניה לכל אדם. לפיכך אין היא מצטיירת כדמות מרת נפש שרוחה ודעתה נתונות תדיר לייסוריה. היא מתכוננת ליום מותה בהכנעה ובהשלמה ולאחר שנכתבה בקשת המחילה משרגא, היא מסתלקת מן העולם בשלוות נפש ובפיוס.

אז:

אפשר לומר שעל אף הארת הפנים וההכנעה המאפיינות את תהילה, היא יודעת שחייה היו רצופים באסונות ופעלתנות והחסדים שהיא גומלת נועדו לעמעם את הקשיים ולהשקיט את העצב והכאב. הדברים אינם באים לידי ביטוי באופן מפורש אלא ברמז או בהערות בעלות נימה אירונית. תהילה מעולם לא הזכירה את שמו של בעלה, ואילו את שמו של שרגא היא מזכירה פעמים לא מעטות. היא מכנה את בעלה "חתנך שנתת לי במקום שרגא" ומציינת באירוניה שבעלה עצמו החל נוהה אחר החסידים (ואילו שרגא נעשה מתנגד). היא מזכירה את יום מותו של שרגא ואילו את מות בעלה היא פוטרת במשפט קצר וסתמי: "נסע למקום שנסע וחלה ומת". האם היו אלה חיים טובים או חיים של העמדת פנים וגעגוע תמידי אל מי שהיה חתנה הראשון, חבר ילדותה וזיווגה האמיתי? כאשר היא אבלה על מות בנה הבכור היא מקשרת את מועד מותו עם מועד קריעת התנאים ומציינת שהזדעזעה. אחר מות הבן השני היא שולחת את בעלה לבקש מחילה משרגא כיוון שהיא חרדה מפני אסון נוסף שיפקוד את הבת שנותרה. את המרת הדת של בתה היא מכנה רוח רעה וטירוף, וכשהיא מסכמת את סיפורה באזני המספר היא מבקשת ממנו שיכתוב לשרגא: "אני מחלתי לו על כל הצרות שנתגלגלו לי על ידו". היא משתמשת באופן מפורש במלה "צרות". עם הזמן היא גם

כואבת יותר ויותר את כאבה של ירושלים בחורבנה, את העזובה במקומות שרחשו בהם חיים יהודיים וכשהיא הולכת לבית החברה קדישא היא נפרדת מהם ונראה כאילו עיפה כבר מלהמתין לבואו של משיח בחייה: "בוא הגואל. יבוא הגואל. והלוואי שימהר ויבוא. אבל אני לא אטריחכם עוד". אם כך, על אף שאין תהילה אומרת דבר באופן מפורש ועל אף אוירת הקדושה, הרוגע והשלווה השוררת בחדרה הן בחייה, הן לאחר מותה, נראה שהיא מסתלקת מן העולם לא בהשלמה ובפיוס אלא (על פי למשל, ניתוחו של עמוס עוז) בטריקת דלת ובהתרסה.

5. והיה העקוב למישור

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על פי קטע הנובלה המובא בבחינה, על הנבחן להסביר את הביקורת על החברה בעיירה, ולהביא מן הנובלה דוגמה נוספת לביקורת על החברה.

הקטע המצוטט מופיע בסיפור אחרי שנודע דבר מותו של מנשה חיים, מכתב ההמלצה שנמצא בכלי המת נמסר לידי קריינדל טשארני, והיא קמה מאבלה כדי לשאת בעול הפרנסה ולא מצאה תוחלת. הקטע פותח בקביעה שבוצץ' אינה סדום וכי אנשיה לא ייתנו לעלובת נפש זו (קריינדל טשארני) לגווע ברעב. הייתה התעוררות גדולה בקהל כאשר דנו בענייניה ורבים מצאו שראוי לתמוך בה אבל לכלל מעשה לא באו. לא משום שהתרפו מדבר מצווה והתעצלו לקיימה אלא, נאמר בהמשך (באירוניה), בשל הדחיינות. הביקורת החברתית מתייחסת קודם כל לעצם העובדה שלא נעשה מאומה כדי לעזור לקריינדל טשארני. יתרה מזו, יש כאן ביקורת על צדקנותם של אנשי העיירה, על ההתחסדות, על העמדת הפנים כאילו הם משתדלים למענה בעוד שלמעשה הם מנערים חוצנם ממנה ומניחים לה לגווע ברעב. הם מדברים הרבה (אולי כדי להשקיט את מצפונם ולהרגיש שהם מטפלים בבעיה), אך אינם עושים מאומה.

דוגמאות נוספות לביקורת חברתית:

- בהמשך הקטע מסופר שהחליטו "להרים לה מסת יד" כלומר לאסוף תרומות בעבור קריינדל טשארני, אך לא עשו דבר. הביקורת היא על בטלנותם, הזלזול שהם מפגינים וההזנחה של החלשים בחברה.

- ביקורת על תחרות בין סוחרים בלי לתת את הדעת על הנזק הנגרם לאחר.

- ביקורת על המנהיגות הרוחנית, על למדני העיירה, אשר מתחבטים בסוגיית התרתה של העגונה ומתנצחים ביניהם בדברים לא מתוך דאגה לעגונה, אלא מתוך הרצון לפרסם את עצמם בפסיקת ההלכה. מתוך כך הם משהים את הדיון ובינתיים קריינדל טשארני נותרת בכבלי עגינותה.

- ביקורת על הרב שכותב את מכתב ההמלצה כותב דברים כלליים (הם שאפשרו את מכירתו) ומשתעשע במליצות, במקום לראות את מצוקתו של מנשה חיים ולייעץ לו עצה שתתאים לאישיותו ולמצבו. וכן ביקורת על הרבנים המתפלמסים בנוגע להתרת העגונה (וסופם ששגו והתירו אשת איש).

- יחסי השכנות. הצורך בהעמדת פנים כדי שמצבם הכלכלי האמיתי לא ייוודע ברבים. הנחת אבנים במקום חלות על שולחן השבת כדי שלא ייוודע מחסורם. ביקורת על דברי השכנה שקריינדל טשארני פונה אליה על הצביעות, העמדת הפנים והעלמת העין מן הצרכים של הזולת.

- תופעת הקבצנות: הביקורת היא כפולה – על עצם הקבצנות כתופעה שמאפשרת לאנשים להישען באופן מוחלט על חסדי אחרים, להיות ניזונים מכספי ציבור ונתונים לרחמי הבריות במקום לקחת אחריות על חייהם, והביקורת על מי שיש בידו לתת ואינו נותן: "כל עני שפשט להם יד פשטו לו רגל".

- ביקורת על תופעות שונות ביריד – המרחק מן הבית מזמין משיכה אל הבלי העולם הזה (הגמד, הכושי, מגידי העתידות, הבתולה המניקה נחש) זלילה וסביאה, שתייה ושיכרות.

ב. על הנבחן לבחור באחת מן הדמויות בנובלה, ולהסביר את הביקורת על תכונת אופי (או תכונות האופי) שלה. על הנבחן להדגים את דבריו.

ביקורת על קריינדל טשארני: להיטותה להחזיק בעסק גם כאשר ברור שאין לכך תוחלת; זעקות השבר והקללות שהיא מפנה למנשה חיים כאשר נדמה לה שנמנם בחנות וגנב ניצל זאת; התנגדותה לניסיונו להיות מלמד כיוון שעיסוק זה נראה לה מכובד פחות מקיבוץ נדבות; דוחקת במנשה חיים לקבץ נדבות אף כי היא מכירה אותו ואת חולשותיו. הביקורת היא על אישה שתלטנית וחסרת רגישות הפועלת מתוך חשש מן החברה ורצון לשמר את מעמדה ולא מתוך התייחסות עניינית לבעיות.

ביקורת על מנשה חיים: אדם חלש אופי, נגרר אחר פיתויים וכנע לתאוות, ללא אחריות וללא חוט שיידרה. דוגמאות: היציאה לקבצנות וההתמכרות לאורח חיים זה; קיבוץ נדבות גם כאשר יש בידיו כסף, מתוך הרגל או מתוך רצון לזכות מן ההפקר ותביעה מפורשת שיתנו לו נדבה; העיכוב בשליחת כסף לקריינדל טשארני; מכירת מכתב ההמלצה תוך ידיעה שהוא עלול להכשיל אנשים שייתנו צדקה למי שאינו ראוי לכך; ההליכה אל היריד (ירידה) השתכרות עד אבדן עשתונות, בזבז הכסף על הבליים ועל סעודה דשנה; הצעקה: "לחיים ריבוננו של עולם" שיש בה התרסה כלפי שמים; ההחלטה שלא לגלות את עובדת היותו חי גם ביודעו שהוא גורם לקריינדל טשארני ולבעלה לחטוא (הגם שלא במזיד); הליכה בבתי קברות על אף האיסור החל על כהן

בשל טומאת מת; העובדה שכאשר הוא מספר את סיפורו הוא מאשים את כולם "אך בנפשו לא נתן תפלה", הוא אינו מקבל אחריות על מעשיו ועל גורלו. ביקורת על השכנה או על הרב: אם לא נכתבה כחלק מן הביקורת על החברה אפשר להביאה בסעיף זה. אפשר לקבל גם ביקורת על בעל הפונדק המפתה את מנשה חיים לדבר עבירה, או על הקבצן שקנה את מכתב ההמלצה. הוא בעל תאוות, אדם שאינו הגון כיוון שאימץ לעצמו זהות שאינה שלו והוא מפתה את מנשה חיים לדבר עבירה, זולל וסובא.

6. סיפור פשוט

על הנבחן לתאר כיצד הקונפליקט בין היחיד לחברה בא לידי ביטוי ברומאן "סיפור פשוט", ולהסביר את תרומתו של קונפליקט זה לעיצוב הדמויות ולבניית משמעות הרומאן. הקונפליקט בין היחיד לחברה: החברה בבוצ'ץ היא בעיקרה חברה מסורתית המתנהלת על פי מוסכמות קבועות ומקובלות. עם זאת אין היא חברה הומוגנית והיא מורכבת מקבוצות חברתיות שונות: אנשי בית המדרש, סוחרים, פועלים, משכילים, ציונים וסוציאליסטים, אנשי עיר ואנשי כפר, אלה שיצאו מן העיר ושוב אליה מאשכנז או מאמריקה ואלו שהסתפחו אליה. בני עשירים ובני עניים, זקנים שומרי מסורת וצעירים הנמשכים אל הרוחות החדשות. היחיד נתון להשפעת הגורמים הסביבתיים הקשורים במסורת ובמעמד החברתי-כלכלי. הקונפליקט בין היחיד לחברה מתרחש כאשר היחיד רוצה לנהל את חייו על פי צו לבו או על פי אידיאות משלו ואלה אינם עולים בקנה אחד עם מוסכמות החברה. בחלק מן המקרים מצליח היחיד במאבקו. במקרים אחרים הוא משלם מחיר כבד: אבדן שפיותו, וויתור על משאלות לבו או בבדידות חברתית.

הירשל רוצה ללכת אחר צו לבו ולשאת את בלומה לאשה. צירל, המייצגת את מוסכמות החברה עושה הכול כדי למנוע מימושן של כוונות אלו. היא מסבירה להירשל שלטובה מזו הוא מיועד ושעליו לזכור מי הוא ומי היא בלומה. הירשל מתקשה להשלים עם הגזרה של אמו. הוא מנסה להתנגד, נסחף לנישואין למינה, משוטט בלילות סביב מקום מגוריה של בלומה ולבסוף משתגע. אחרי הטיפול אצל דוקטור לנגזם הוא נכנע ומשלים אך לעתים עדין מהרהר בבלומה. כך גם דודו של הירשל אחיה של צירל שנטרפה דעתו והירשל אומר, אפשר שלא היה משוגע. כלומר אולי אף הוא היה קורבן הקונפליקט בינו לבין החברה. יונה טויבר מכיר את מוסכמות החברה ואף מצליח לשדל את הצעירים להתאים עצמם אליהן. יונה הנו דמות ממולחת ובעלת מודעות לעצמה ולסביבתה. הוא מצליח להישאר בתוך המסגרת החברתית אף כי הוא פועל על פי בחירתו: נישא לגיבנת ומסדר את חייו על פי הבנתו (אף אביה של צירל נמנה עם הדמויות האינדיבידואליסטיות הפועלות על פי נטיות לבן, מורדות במוסכמות ועדיין מצליחות להישאר חלק מן החברה).

תרומתו של הקונפליקט לעיצוב הדמויות:

הירשל מעוצב באמצעות הקונפליקט כמי שמנסה תחילה להתנגד לגזר דינה של החברה, שאימו היא נציגה מובהקת שלה, וסופו שהוא נכנע: "רשות אחרים עלינו". הוא מצטייר כדמות חלשה ופסיבית. השיגעון, היציאה ליער, הסרת הבגדים, הגעגעוע, מביאים לידי ביטוי את הרצון למרוד בחברה ובמוסכמותיה. המרד נכשל והירשל חוזר לשבוש ומסתגל בהכנעה לחיים מסודרים אך נעדרי אהבה לצדה של מינה (אפשר לקבל גם פרשנות אחרת לסיום הסיפור על פי הקו שמציע עמוס עוז).

יונה טויבר מצליח לכוון את דעתו לדעת האחרים ואת דעת האחרים לדעתו. הקונפליקט בינו לבין החברה סמוי ומעצב את דמותו כמי שמורד ומערער את החברה מבפנים. כל חייו פועל יונה על פי בחירתו. הוא היה מיושבי בית המדרש, נתפס להשכלה אך לא מצא את מקומו. יונה טעון מרירות כלפי החברה שלא אפשרה לו לחיות ולהתפרנס כרצונו. באמצעות מקצוע השדכנות הוא מצליח במידה מסוימת לשלוט בחברה. הוא מגלגל את הצעירים לפעול על פי גזרת הוריהם כשהוא יודע שכך אין הוא מחזק את החברה אלא מחליש אותה שכן, סופם של צעירים אלו שימרדו בהוריהם.

תרומתו של הקונפליקט בין היחיד לחברה לבניית המשמעות של הרומאן: ריבוי הקונפליקטים בין יחידים לחברה מעצב את "סיפור פשוט" כרומאן חברתי המציג את השסעים בחברה היהודית ואת תהליך התפוררותה. באמצעות המאבקים בין הפרט לכלל נפרסת תמונה רחבה של בעיות, מאבקים ותהליכים היסטוריים וחברתיים.

דרמה

7. ילדי הצל / בן ציון תומר

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב. א. על הנבחן לתאר שתיים מן ההופעות של מוטיב העץ במחזה, ולהסביר את תרומתו של קונפליקט זה

לעיצוב הדמויות ולבניית משמעות הרומאן.

- העץ מופיע בשיחה בין דובי ליורם במהלך משחק השחמט ביניהם בדירתה של נורית. יורם, שבא מאירופה במהלך המלחמה נזכר בסייטי הלילה שלו שהפריעו לו לישון בעוד דובי ישן ללא הפרעה "שלם עם עצמך כמו עץ ומטומטם כמו עץ". מוטיב העץ תורם לעיצוב דמותו של דובי כטיפוס אטום וחסר רגישות. מבחינת העלילה מודגש כאן ההבדל בין מי שבאו מ"שם" לבין מי שנולדו וחיו כאן ולא חוו את אימי המלחמה. בסיום המשחק מכריז יורם "שרפתי אותך, דובי. לא עץ ולא דובי". הערה זו תורמת להבנת דמותו של יורם. נראה שיותר משהיא מופנית אל דובי, מפנה אותה יורם אל עצמו. כדי להיות עצמו, צריך היה יורם להשתחרר מדמותו של דובי, מן התחרות עמו, מן הרצון להידמות לו. יורם היה צריך "לשרוף" את דובי "העץ" שבתוכו (אטימותו התבטאה למשל כשנורית באה אליו לקיבוץ והוא שילח אותה מעל פניו). היה עליו לחזור להיות דמות רגישה וסובלנית כלפי עצמה וכלפי הסובבים אותה.

- העץ מופיע בשיר הילדים ששרים המוזמנים לחתונתם של יורם ונורית. שיר הילדים "אוי חבל... על תפוח שנפל... מראש העץ... נפל והתפוצץ" תורם לעיצוב אווירה של הבל ורוח שטות. "רגש האשם" מקונן בנאוומו על אבדן הערכים ועל ויתור על האידיאלים של העבר, ואילו הציבור, במקום להתייחס לדבריו ברצינות, מאשר אותם במידת מה של ציניות: "חבל על תפוח שנפל..." – חבל על כל הערכים והאידיאות שאיבדנו. מופעו של מוטיב עץ התפוח תורם לביקורת החברתית של המחבר המובלע.

- יורם חלם על העץ שגדל בגן ביתו ומחזיר אותו ל"גן העדן של הילדות" לפני שבאו מטוסי האויב. בחלום מחפש יורם על העץ את ראשו של תרנגול הפח – השבשבת, אך זה נכרת. העץ תורם להבנת דמותו של יורם כמי שנרדף על ידי זיכרונות העבר וכן את רגש האשם שלו. עץ הילדות הזה נזכר גם במכתבה של אמו המספרת לו כי ביקרו בגוריי, עיירת מולדתם. הבית נמחה רק העץ נשאר פורח. זהו זיכרון הילדות המלווה את יורם. ואילו יורם עצמו, באותה שיחה עם נורית מכריז: "רציתי לשכוח, לאכול מעץ השכחה". כאן משמשת האכילה מן העץ מטפורה לשכחה בהיפוך לאכילה מעץ הדעת. גם כאן תורם אזכור העץ להבנת דמותו המורכבת של יורם ולהבנת הסוגיה של זיכרון ושכחה במחזה.

- השיר הפותח את המערכה השנייה "על הדרך עץ עמד". השיר הוא וריאציה על שירו הידוע של המשורר היידי איציק מאנגר. במזרח אירופה לפני המלחמה היו שירים רבים שהחלו במלים אלו. במחזה מתואר עץ שעמד במשך שנים. שורשיו היו במים (עולם התורה? הרוח?) ולבו היה עפר מירושלים, אבל בעקבות המלחמה, נעקר העץ ממקומו ושורשיו ברוח. הוא אינו מחובר לדבר. מן העץ נותרו רק העלים והם עפים לנוח על אדמת ארץ ישראל. באמצעות תמונת העץ העקור מתואר העולם היהודי שאחרי המלחמה. יהדות אירופה נכחדה או נעקרה והשורדים נישאים כעלים לנוח על אדמת הארץ. לא להכות שורשים, לא לצמוח או לפרוח. רק מנוחה הם מבקשים לעצמם. באמצעות תמונת העץ ממחיש השיר את חורבנה של יהדות אירופה ואת תלישותם של הניצולים.

- הלנקה מספרת על עץ התפוח בחצר המנזר, על הרעב ועל ההשתוקקות לתפוח המגלם את כל מאווייה של הילדה הקטנה שננטשה במנזר, בודדה ומורעבת. היא מטפסת על העץ, נשרטת עד זוב דם וסופה שהיא נתפסת על ידי אם המנזר ונענשת בהרעבה למשך שלושה ימים. סיפורה של הלנקה על עץ התפוח בחצר המנזר מסייע להבנת עולמה הפנימי: זיכרונות הילדות שלה, אי השקט שלה, עצבנותה התמידית והקושי להסתגל לחיים בארץ החדשה. סיפור עץ התפוח תורם גם להבנת משמעות העלילה בחיזוק הנושאים המרכזיים: ילדות במלחמה, זיכרון ושכחה.

- כאשר מוכר הבלונים מבקש לראות את תעודת הזהות של זיגמונט הוא רואה שם את השם "בנימין אפלבאום" אפלבאום פירושו עץ תפוחים. אין זה שמו האמתי של זיגמונט. שם זה הינו חלק מן המסכה שזיגמונט עוטה. העץ מייצג את העבר היציב ואת השורשים באדמת פולין. התפוח המתוק מייצג את מתיקותם של זיכרונות הילדות. השם הבדוי "עץ תפוח" תורם להבנת דמותו של זיגמונט, את געגועיו לעבר ואת הניסיון לשמר אותו בזיכרון.

ב. על הנבחן לבחור מן המחזה במוטיב נוסף, ולהסביר את תרומתו לבניית משמעות העלילה ו/או לעיצוב הדמויות.

אפשר לכתוב על: מוטיב הים, מוטיב הבית, מוטיב הצל, מוטיב בעלי החיים, רגש האשם כמוטיב, המסכה (שינוי השם), הזיכרון והשכחה.

לדוגמה:

- מוטיב הים: המחזה נפתח בדמותו של זיגמונט הבא מן הים וכל אחת מרגליו משני עברי המעקה. התמונה תורמת להבנת דמותו של זיגמונט התלוש החי בין שני העולמות – שם וכאן. בסוף המחזה חוזר זיגמונט אל הים. הוא השאיר ליורם את מחברתו אך הוא עצמו לא הצליח למצוא כאן את מקומו. חברו של יורם, ברה"ל, אומר לו שכדי לחיות בארץ יש לחצות לא רק את מי הים אלא גם את ים העולים החדשים. הים מפריד גיאוגרפית ומנטלית בין מי שחיים כאן לבין אלה שזה מקרוב באו. בני משפחתו של יורם באים באנייה לארץ והוא חולם שהאנייה טבעה בים. הים אמנם מביא את העולים לארץ, אבל הוא גם גורם

מפריד. חלומו של יורם תורם להבנת חרדותיו מפני המפגש עם בני משפחתו שיחייב אותו להתמודד עם עברו ועם רגש האשם שלו. פעמים הים הוא הבטחה לחיים חדשים ופעמים הוא מקום מוות. פעמים הוא מחבר ופעמים הוא מפריד. באמצעות מוטיב זה באים לידי ביטוי הפחדים והחששות של העולים לצד התקוות לחיים חדשים.

- מוטיב הצל: המחזה נקרא ילדי הצל, זיגמונט שר על ילדי הצל ויורם מספר איך ניסה להכות בחרב את צלו שדבק בו. יורם נרדף על ידי צלו. הצל יכול להיות העבר, זיכרונות מבית הילדות, משנות המלחמה, מסמרקאנד. הצל יכול להיות רגש האשם שרודף אותו או אולי זיגמונט שרודף אותו כצל. באמצעות מוטיב הצל אפשר להבין את דמותו של יורם, את הצורך שלו לברוח, לשנות את שמו, לטשטש את עברו, את ניסיונו לברוא לעצמו זהות חדשה של צבר נטול משקעים, סיוטים, ורגשות אשם על שהוא ניצל ואחרים נספו.

זיגמונט אף הוא נרדף על ידי צללי העבר. עברו ורגשות האשם שלו מלווים אותו, בלילה הוא חולם על אסתר אשתו ושומע את תוכחתה על היותו חבר ביוזנראט. מבעת בשל המחשבה שגרם למותם של אחרים ואולי אף למותם של אשתו ובנו. זיגמונט שר על ילדי הצל אשר מתגנבים בלילה אל חרקי הזיכרון וגם כאשר דמותם נמוגה, עינם תקועה בעורפו. אין הוא מצליח להשתחרר מהם. המזוודה של זיגמונט מלווה אותו כצל. בתוכה מחברותיו ובהן סיפור עברו. באמצעות מוטיב הצל (שמופיע גם בשמו של המחזה), אפשר להבין את דמותו של זיגמונט כמי שאינו מצליח להשתחרר מעברו.

מוטיב הצל תורם לבניית משמעותה של העלילה: סיפורם של הניצולים, הקשר שלהם לעברם ומידת יכולתם לבנות לעצמם חיים חדשים בצל העבר.

8. אנטיגונה / סופוקלס

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן להסביר את הקביעה: השאיפה של הגיבורים הטרגיים לפעול על פי הערכים שלהם איננה מונעת אותם מלטעות, על פי ההתנהגות של הגיבור הטרגי אן הגיבורה הטרגית במחזה "אנטיגונה". קריאון הוא מלך שהגיע לשלטון זה מכבר כתוצאה מנסיבות היסטוריות ומשפחתיות. מיד עם עלותו לשלטון הוא משמיע צו המורה לקבור את אטאוקלס, האח הנאמן למדינה, ברוב פאר והדר, ואילו את גופתו של האח הבוגד פוליניקס הוא מורה להשליך בשדה ללא קבורה. בנאום שהוא נושא הוא מצביע על ההיגיון בהוראה זו. מן הנאום הזה וכן מן הדיאלוגים שלו עם הדמויות האחרות אפשר להבין שהוא פועל על פי ערכים מסוימים: נאמנות למולדת, אהבת המולדת, שלמות הממלכה והשלטון, שמירה על חוקי המדינה. עם זאת, מתברר כי קריאון טועה בעצם קביעת חוק זה ובעיקשותו להעניש את אנטיגונה על הפרתו. הטעות בקביעת החוק נובעת מן העובדה שהוא נוגד את חוק האלים ופוגע בכבודו של המת. אחר מותו זכאי אף הבוגד לקבורה בכבוד. קריאון מעורר עליו את זעמם של האלים ואת התנגדותם של בני עמו, אשר חוששים להביע דעתם בגלוי. הוא טועה גם בעמידתו העיקשת מול אנטיגונה אשר הפרה את הצו. טעותו נובעת מן העובדה שבשלב כלשהו הוא פועל לא מתוך נאמנות לערכיו אלא מתוך היבריס וממניעים של כבוד אישי, (גם כי אנטיגונה היא אישה ולכן מלכתחילה אמורה להיות כפופה למרותו). יש הגיון בשאיפתו של קריאון לבסס את מעמדו כשליט חדש ולהעניש את מפירי החוק למען יראו וייראו, אבל הוא נעדר כל גמישות. אין הוא מסוגל לראות את הפנים השונות של המציאות או לבחון את נסיבות המעשה של אנטיגונה. הוא לוקה בעיוורון ובעקשנות האופייניים לגיבור הטרגי. הוא טועה אפילו כאשר מתוך אימת העונש על אי קבורת המת, או מתוך אי רצון להיראות כמי שנוצח על ידי אנטיגונה, הוא שולח לקבור את המת ורק אז לשחרר את אנטיגונה, סדר פעולות הפוך מזה שהורה לו הנביא טרסיאס. בשל טעות זו אנטיגונה מתאבדת וקריאון ממית אסון על עצמו ועל הסובבים אותו.

אנטיגונה היא בתו של אדיפוס המלך שוויתר על מלכותו ואחותם של שני האחים שנלחמו זה בזה במלחמה על תב"י. אנטיגונה קוברת את פוליניקס, האח הבוגד, על אף צו המלך. היא אף עושה זאת פעמיים, דבר המדגיש את נחישותה ואת אומץ לבה. אנטיגונה פועלת מתוך נאמנות לחוקי האלים שנתפסים בעיניה כנצחיים לעומת חוקי המלך שהם זמניים, וכן מתוך ערכים של שמירה על כבוד המת, אהבת בן משפחה ומחויבות לקיים את ההבטחה שנתנה לקבור את גופתו. על אף שמדובר בערכים נעלים אין אנטיגונה חפה מטעויות. מאחר שהוכיחה את נאמנותה לחוק האלים ולאח המת, הייתה יכולה לוותר על מעשה הקבורה השני ולהימנע מן העימות עם קריאון. לאחר שנתפסה והובאה בפני קריאון היא עומדת בפניו בעזות מצח, ללא מורא וללא חרטה. ייתכן שגילוי מסוים של הכנעה או ניסיון להסביר את המעשה היה מרכך את לבו של השליט. אנטיגונה הינה למעשה מורדת במלכות. ייתכן שאף היא מונעת לא רק ממניעים ערכיים טהורים אלא אף מהיבריס ומרצון להוכיח את צדקת דרכה. אנטיגונה פועלת על פי העיקרון של "הכול או לא כלום". ייתכן שאף התאבדותה הייתה טעות שכן, לו הייתה ממתינה עוד שעה קלה הייתה רואה את קריאון ואת אנשיו באים לשחררה.

ב. על הנבחן לכתוב אם ערך שכתב עליו בסעיף א' רלוונטי גם לימינו, ולהסביר ולהדגים את דבריו. הנבחן יכול לכתוב על כל ערך שהזכיר בתשובתו לסעיף א. ערכים שעשויים להיות רלוונטיים לימינו: ציות לחוקי הממלכה כדי לשמור על שלמותה; נאמנות למולדת; שמירה על צו האל – חוקי הדת, והעדפתה על פני חוק הממלכה כאשר יש ביניהם התנגשות; שמירה על כבוד המת; נאמנות לבן משפחה; אהבת בן משפחה; קיום הבטחה וכיו"ב.

הערה למעריכים: אפשר לקבל כל ערך שעליו הנבחן כתב בסעיף א. הציון יינתן על פי טיב ההנמקה באמצעות עלילת המחזה הרלוונטיות או להיעדר הרלוונטיות של הערך לימינו.

9. בית בובות / הנריק איבסן

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן לכתוב מה אפשר ללמוד מן הדיאלוג בין נורה ללינדה על מערכת היחסים בין נורה לבין טורוולד הלמר, להסביר את דבריו, ולהביא מן המחזה שתי דוגמאות המשקפות את מערכת היחסים שלהם. מן הדיאלוג מתבררת מערכת היחסים בין נורה והלמר המושטת על סודות ועל שקרים קטנים וגדולים, על זיוף ועל העמדת פנים ללא אמון הדדי ואף על פחד שחשה נורה מפני הלמר. זו מערכת יחסים מעוותת ולא בריאה.

דוגמאות נוספות המשקפות את מערכת היחסים הזאת:

- לקיחת ההלוואה מקרוגסטאד וזיוף החתימה של אביה של נורה.
- אכילת עוגיות מקרוני בסתר כדי שהלמר לא יגלה, משום שהוא אסר עליה זאת כדי שלא לפגוע בשיניה.
- חיסכון מחצית מן הכספים שהלמר נותן לה כדי להשתמש בהם לכסות את חובה.
- הפיכת הילדים לשותפים לשקר כאשר היא מורה להם לא לגלות לאביהם שקרוגסטאד ביקר בביתם.
- תחנוניה שהלמר ישאיר את קרוגסטאד במשרתו בהנמקה שקרית שהוא עלול לכתוב על הלמר ב"עיתונים מלוכלכים", בעוד שהנימוק האמתי הוא החשש שקרוגסטאד יחשוף את סודה.
- כשקרוגסטאד בא לביתם היא שולחת את דוקטור ראנק לחדרו של בעלה כדי להעסיק אותו, אך מנמקת זאת בצורך שלה למדוד את התחפושת שהגיעה.
- בדיאלוג הסיום בינה לבין הלמר היא מתוודה שמסכת השקרים החלה עוד בהיותה בבית אביה כאשר התכחשה להשקפותיה ובהמשך אימצה את טעמו של בעלה.
- גם מצדו של הלמר, מדובר בצביעות והעמדת פנים. במשך שנים הצהיר על אהבתו לנורה אבל ברגע האמת הוא נותן דעתו על עצמו ועל שמו הטוב בלבד.

ב. על הנבחן לכתוב אם לדעתו לנורה אכן "יש משהו להתגאות בו". על הנבחן לנמק ולהדגים את דבריו.

יש לנורה במה להתגאות. היא פעלה באומץ לב ומתוך אהבת אמת כדי להציל את בעלה. היא אמנם לא צייתה לחוק או למוסכמות החברה, אבל מטרתה מקדשת את האמצעי. זה היה עניין של חיים או מוות, היא לא הזיקה לאיש, מניעה היו טהורים לחלוטין, היא הייתה מוכנה לקחת אחריות ולשלם כל מחיר. בנסיבות שהיו קיימות זה היה הדבר היחיד שיכלה לעשות. בשיחתה עם הלמר בסוף המחזה היא שואלת: הייתכן שלא תהיה לאשה הזכות להגן על אביה הגוסס או להציל את חיי בעלה? "זה פשוט לא מסתדר לי בראש" היא אומרת.

א:

נורה אינה יכולה להתגאות במה שעשתה כיוון שהמטרה אינה מקדשת את האמצעי. היא עברה מפורשות על החוק, היא פגעה במוסכמות החברה, היא יצרה בבית מסכת של שקרים בנוגע להתנהלותה, להוצאותיה הכספיות ולעבודותיה בשעות הלילה. היא סיכנה את שמו הטוב של בעלה, את עתידו המקצועי, ואת כבוד המשפחה כולה, היא פגעה בגאוותו בעצם הסתרת האמת ממנו. על אף שהיה זה עניין של חיים ומוות היה עליה לקחת סיכון, לגלות לו את האמת ולנסות למצוא פתרון אחר.

10. אויב העם / הנריק איבסן

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן לתאר את מאבקו של ד"ר שטוקמן, ולכתוב גם על תוצאות המאבק. ד"ר שטוקמן ביקש לפרסם בעיתון המקומי את תוצאותיה של בדיקה שמעידה על הזיהום במי המרחצאות, מקור הפרנסה העיקרי של אנשי העיר, בדיקה שבה התגלה כי מי המרחצאות מכילים חומרים רעילים שמסכנים את חיי האנשים הבאים להירפא. המסקנה הנובעת מבדיקה זו היא סגירת המרחצאות עד שיטהרו בהם המים ועד שיחדלו להוות סכנה לשלום הציבור. הפרסום וסגירת המרחצאות יגרמו לפגיעה במצבה הכלכלי של העיר ולכן רצונו של ד"ר שטוקמן נהדף על ידי אחיו, ראש העיר, ושאר נכבדי העיר,ה

אשר מצדדים בראש העיר וכמוהו מעדיפים שגשוג כלכלי על פני שמירה על חיי אדם. אמנם בתחילת המחזה הוא אהוד על ידי תושבי העיר ובעלי תפקידים בה, המצויים במוקדי ההשפעה, כמו עורך העיתון הופסטאד והעיתונאי בילינג הנוהגים להתארח בביתו ונחשבים חבריו הקרובים. הללו אף מצדדים בו בתחילה ותומכים בו בפרסום ממצאי הבדיקה, אולם תאוות הבצע ורצונם לרצות את בעל השררה, ראש העיר, גורמים להם להוקיע את ד"ר שטוקמן ואף לנסות להניא אותו ממאבקו. גם בתו של ד"ר שטוקמן משלמת מחיר על מאבקו הנחרץ של אביה ומפוטרת מעבודתה כמורה בבית הספר המקומי. אף על פי כן ד"ר שטוקמן לא חדל ממאבקו, ואף הכרזת חותנו שיפגע בירושתו לא מרתיעה אותו. הוא בוחר בבדידות ובעוני, ובלבד שהאמת תצא לאור וחיי אדם לא יפגעו. באסיפה שיוזם ד"ר שטוקמן כדי לשטוח באוזני התושבים את ממצאי בדיקת המעבדה שהאוניברסיטה עשתה לבקשתו, כמו גם לפרט באוזני אנשי הקהילה את הצעדים שיש לנקוט כדי לטהר את המים, כל פעם שהד"ר תוקף בחריפות את ראש העיר והמצדדים בו, ראש העיר ועוזריו עוצרים את האסיפה. בסופו של דבר הם מוקיעים אותו ומכריזים פה אחד כי הוא אויב העם. לאחר הכרזה זו נוהגים בו כפי שיש לנהוג באויב מפטרים אותו ממשרתו, אנשים זורקים אבנים על ביתם ושוברים את חלונותיהם ובעל הבית מודיע להם שעליהם לעזוב את ביתו מיד.

ב. הסבר מה הם הערכים המניעים את ד"ר שטוקמן במאבק זה.

מאבקו של ד"ר שטוקמן מונע על ידי ערכים של שמירת חיי אדם, דאגה לבריאות הציבור, חברות ערבות הדדית, נאמנות לאמת וכו"ב. מתוך דבקות בערכים אלה ד"ר שטוקמן אינו חושש מאבדן מעמדו ומירידה במצבו הכלכלי ואינו חדל ממאבקו, אף כי תושבי העיר מגנים אותו ומקיאים אותו מקרבם תוך כדי גילויי אלימות. אהבת הכסף והרצון ברמת חיים גבוהה מסיתה את התושבים של עיר שלמה, ובראשם ראש העיר ונכבדיה האחרים, מערכי המוסר, מהאמונה בערך חיי אדם, מערכים של משפחה, חברות וערבות הדדית, אך ד"ר שטוקמן נותר נאמן לערכיו, אף כי הוא משלם מחיר אישי וכלכלי גדול.

11. ביקור הגברת הזקנה / פרידריך דירנמט

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן לכתוב מה הן העמדות הערכיות שהמורה מביע בקטע הלקוח מסיום המחזה ומובא בבחינה. על הנבחן להסביר ולהדגים את דבריו.

בדבריו מתייחס המורה לערכים ולאידאליים של העולם המערבי. כוונתו לערכים הומניים של מוסר, צדק, אחריות ואהבת הזולת. הוא מציין כי המהלך שינקטו ביחס לאיל אינו נובע מערכים מעוותים כגון רדיפת בצע, העלאת רמת החיים או תוספת מותרות, אלא מ"רעב לרוח" ומערכי אמת המלווים אותם עוד מימי אבותיהם, ערכים שדורות העבר נלחמו בעבורם ואנשי גילן אימצו אותם וחיים על פיהם בהיותם חברה אנושית מערבית נאורה. בין הערכים הוא מונה את החירות, אהבת הזולת, הגנה על הזולת, שמירה על מוסד הנישואין, משפט צדק (ולא עדות שקר, הדחת עדים או הטעיית בית המשפט), לקיחת אחריות על מעשים (ולא הפקרת אישה צעירה שהרתה והכחשת אבהות). רשימת ערכים זו משכנעת ומרשימה ביותר, אלא שניכר כי היא מכוונת בין היתר להפלתו של איל אשר התנער מאחריותו ביחס להריונה של קלייר, הדיח עדים והטעה את בית המשפט ואשר תמורת ראשו יזכו אנשי גילן במענק משמעותי מידיה של הזקנה.

ב. על הנבחן להסביר את האירוניה המשתמעת מדברי המורה, ולהדגים את דבריו.

לכאורה המורה מדבר על ערכים נעלים של מוסר וצדק, אלא שהמציאות שונה לחלוטין. על אף היות המורה נציגו של עולם מוסרי וערכי, אף הוא נופל למלכודת הדבש שפרשה הזקנה קלייר. הוא אמנם מנסה להזהיר את איל, אך הוא מודע לתהליך שעובר על אנשי גילן ויודע שאף הוא לא יוכל לעמוד בפני הפיתוי. כאשר הוא מכריז שעל תושבי גילן להתייחס לאידאליים שלהם ברצינות כי אין טעם באושר ובשפע אם אינם יוצרים גם שפע של חסד, אנו יודעים כבר כי אנשי גילן "מכרו נשמתם לשטן" בעד בצע כסף: הם קנו מוצרי מותרות בהקפה: טבק, שוקולדים ומשקאות, הם החלו בתנופת בנייה בעיר, התקינו בפיותיהם שיני זהב ואימצו לעצמם גינונים של חברת שפע. זהו שפע כלכלי שאינו מלווה בשפע של חסד. אפילו בני משפחתו של איל עצמו העלו את רמת החיים שלהם, רכשו מכונית חדשה, מעיל פרווה, הבת נרשמה לשעורי צרפתית, אנגלית וטניס, בני העיר כולה הולכים ומשנים את יחסם לאיל וכבר אינם רואים בו קרבן שאין להעלותו בכל מחיר, אלא מי שחטא וראוי לענישה (הבט זה הודגש בדבריו של המורה כשציין ערכי משפחה, צדק ולקיחת אחריות). נציגי הרשויות ונושאי המשרות הבכורות (ראש העיר, הכומר, המורה, הרופא, השוטר) נסחפים בקדחת הקניות, מעמידים פנים שהם דורשי טובתו של איל, מרגיעים אותו, אך בסופו של דבר, באופן סמלי, אף הם נועלים נעליים צהובות, משמע אף הם וויתרו על ערכיהם תמורת כספה של הגברת. על רקע כל אלו נשמעת קריאתו של המורה לבני עירו להיצמד לערכים של צדק, מוסר וחסד אירונית וריקה מתוכן.

פרק שלישי – שירה (שירת ימי הביניים ושירת ביאליק, השירה העברית במאה ה-20)
על הנבחן לענות על שתיים מן השאלות 12-19:

על שאלה אחת משירת ימי הביניים או משירת ביאליק (שאלות 12-15), ועל שאלה אחת מהשירה העברית במאה ה-20 (שאלות 16-19). (לכל שאלה – 20 נקודות; סך הכול – 40 נקודות).

פיוט, שירת ימי הביניים ושירת ביאליק
על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 12-15.

פיוט

12. אל נורא עלילה / ר' משה אבן עזרא

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לפרש את שתי המחרוזות המסיימות את הפיוט, ולהסביר כיצד אפשר ללמוד שהמחרוזות האלה הן תוספת מאוחרת לפיוט.

שתי המחרוזות האחרונות:

- "תזכו לשנים רבות/ הבנים והאבות/ בדיצה ובצהלה/ בשעת הנעילה" – בקשה לעתיד לבוא עבור העם כולו. הדובר מברך את הקהל ומתפלל בעבורם: בנוסף לבקשת המחילה ביום הכיפורים הזה זו בקשה כללית לעתיד לבוא. בקשה לאריכות ימים, לשנים טובות ולשמחה מתוך הרגשה שהחטאים מורקו באה עכשיו רוממות רוח ושמחה.

- "מיכאל שר ישראל/ אליהו וגבריאל/ בשרו נא הגאולה/ בשעת הנעילה" – הדובר פונה אל דמויות נשגבות, המלאכים מיכאל וגבריאל וכן אל אליהו הנביא ומבקש מהם לבשר את בוא הגאולה (מיכאל וגבריאל הם מלאכים שרי ישראל. מיכאל הוא השר הממונה על קורבנותיהם של ישראל, מקבילה שמימית לכוהן הגדול. המלאך גבריאל על פי המדרש, נגלה לדניאל כאשר הוא מתפלל על הגאולה – דניאל ט' פס' י"ז – כא"). אליהו הנביא נתפס כמבשר הגאולה באחרית הימים לפי מלאכי ג' פס' כ"ג- כ"ד: "הנה אנוכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". את בואו של המשיח מקדים אליהו הנביא אשר בא לחבר את לבבות האבות והבנים, מה שמתקשר גם לבקשה ולברכה במחרוזת הקודמת.

שתי המחרוזות האלה הן תוספת מאוחרת לפיוט:

- לאורך הפיוט היה אלוקים הנמען ואילו במחרוזות אלה משתנים הנמענים והפניה היא אל הקהל ואחר כך אל מיכאל, אליהו וגבריאל.

- שתי המחרוזות האחרונות מופיעות לאחר האקרוסטיכון "משה חזק".

- השיבוצים לאורך הפיוט מקורם במקרא בעוד ששתי המחרוזות האחרונות משלבות שיבוץ מאוחר ממסכת שמחות מן המאה השלישית: "וכל זמן שהיו ירושלים ובית המקדש קיימים למטה והיה כהן גדול מזרע אהרון עומד ומקריב קורבנות לפני הקב"ה ומיכאל שר הגדול העומד על ישראל, היה ממונה ככהן גדול עומד ומקריב קורבנות למעלה לפני הקב"ה".

- ברכת אריכות ימים "תזכו לשנים רבות" לא הייתה מקובלת בתקופת ימה"ב והיא תוספת מאוחרת יותר. ב. על הנבחן להסביר את הקשר בין שתי המחרוזות המסיימות את הפיוט ובין הפיוט כולו.

הפיוט כולו עוסק בבקשת מחילה שבה משלב הדובר בקשות אישיות ובקשות לאומיות מאת ה'. המדריך לפיוט מציג פניה מפורשת לאלוקים שהוא "נורא עלילה" כלומר, שמעשיו נפלאים ונוראים, ומבקש "המצא לנו מחילה בשעת הנעילה". ההדגשה היא שזוהי שעת נעילה ומבלי לזכות במחילה אי אפשר לשטוח את שאר הבקשות. הפיוט מתאר תפילה נרגשת, עמידה כנועה לפני אלוקים מתוך פחד ויראת כבוד, ובקשות מן האל הקשורות בפרט ובכלל, בעבר ובהווה, בבני עמו ובאויביהם. ישנן בקשות למחילה, למחיית החטאים, להגנה, להצלה, לרחמים, למשפט בגויים, לזכירת זכות אבות, להשבת תפארת העבר, לקיבוץ גלויות ולשיבה לממלכות יהודה וישראל. המחרוזות המאוחרות המסיימות את הפיוט קשורות לפיוט כולו מכיוון שגם הן נוגעות במעגל האישי והלאומי: ברכות אישיות למתפללים, לזכות לשנים טובות, הם ובניהם, וכן פניה למיכאל, אליהו וגבריאל לבשר על הגאולה – בקשה במעגל הלאומי. שתי מחרוזות אלה מביאות את המתפללים לשיא של התרגשות ושמחה, מעין תחושת וודאות שהקב"ה נענה לתפילותיהם, מחה את פשעיהם ועתה יש מקום לבקשות לעתיד לבוא מתוך נימה אופטימית שבאה לידי ביטוי במילים: "טובות", "דיצה", "צהלה", "בשרו", "גאולה".

שירת ימי הביניים

13. ידעתי בטרם תצרני/ ריה"ל

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן להסביר ולהדגים את הקביעה: בשיר באה לידי ביטוי תפיסת העולם של הדובר שעל פיה האדם נתון בידי בוראו.

הרעיון המרכזי בשיר הוא תלותו של האדם בקב"ה מלידתו ועד מותו, ואף טרם לידתו. ההכרה בתלות בקב"ה מעוררת באדם כובד ראש והכנעה המביאים אותו להתעוררות לתפילה ולברכת ה'. כבר בתפארת הפתיחה הדובר מצהיר כי הכול גלוי בפני הבורא. הוא מכיר את האדם עוד טרם היווצרו ושומר עליו כל עוד רוחו בו. האדם נתון ביד בוראו וכל חייו ומהלכיו נחתכים על פי רצון הבורא. בבתים השני והשלישי ממשיך הדובר להביע תפיסת עולם זו: אין האדם יכול לעמוד באופן יציב אם ה' דוחף אותו; אין הוא יכול לנוע אם ה' עוצר בעדו; אין הוא יכול לומר דברים על דעת עצמו כיוון שמחשבותיו ידועות לה' ומסורות בידיו; אין האדם יכול לפעול ללא עזרת ה'. מתוך הכרה באפסותו ומתוך הבנה שהוא נתון בידי בוראו, הדובר מבקש מאלוקים שישמור עליו (בית רביעי). בבית האחרון בשיר הוא מבקש מבוראו שיקימו ויעזור לו לפקוד את בית התפילה, ושיעורנו לברך את שם ה'. האדם נתון ביד בוראו עד כדי כך שאפילו כאשר הוא רוצה לעורר את לבבו ולברך את שם ה', הוא זקוק לעזרתו, לתמיכתו ולהכוונתו של הבורא.

ב. על הנבחן לבחור מן השיר באמצעי אומנותי אחד, ולהסביר כיצד הוא מסייע לעצב תפיסת עולם זו של הדובר.

לדוגמה:

- צימוד שלם בתפארת הפתיחה: המלה תצרני בדלת – יצרת אותי, ובסוגר – תשמור עלי. הצימוד מדגיש את היות האדם נתון בידי בוראו הן כיוון שהבורא הוא יוצרו, ולכן מכירו היטב, והן כיוון שהבורא שומר עליו, כלומר האדם נתון בידיו שיגונן וישמור עליו.
- צימוד שונה אות בחרוז המבריח: תעצרני – תעצרני. הצימוד והחזרה על הצורה הדקדוקית הזאת יוצרים קשר בין ה"אתה" (אלוקים) לבין ה"אני" (האדם) ומדגישים את ההכרה שהאדם נתון בידי בוראו. הבורא הוא זה שעוזר לו, או עוצר בעדו או מקיף אותו מכל עבר והאדם נתון בידיו.
- ריבוי הפעלים: תצרני, תהדפני, תעצרני, תעצרני, ענני. תעטרני, הקימני, עוררני מדגיש את הקשר ההדוק בין הדובר לבין בוראו ואת ההכרה שכל קורותיו ומפעלותיו נתונים ביד הבורא.
- השאלות הרטוריות בבתים השני והשלישי מדגישות שאין לאדם כל אפשרות לעמוד, ללכת, לחשוב ולדבר בלי רצון הבורא ובלי עזרתו. הן ממחישות עד כמה כל מה שעושה האדם תלוי ברצון ה'.
- תקבולות: תקבולת נרדפת בבית השני, תוכן דומה בדלת ובסוגר, מובע במלים דומות במשמעותן ובמשקלן. בבית השלישי הקבלה בין דיבור למעשה. התקבולות תורמות אף הן להדגשת התלות של האדם בקב"ה. כך גם התקבולת כיאסטית בבית החמישי, אשר מדגישה את התחנונים ואת הבקשה מה' לעזור לאדם בתפילתו, כי בלעדי הקב"ה האדם אף לא יוכל להביע את תפילתו.
- בסוגר של הבית הרביעי בשיר משתמש הדובר בדימוי: "וכצנה רצונך תעטרני". באמצעות הדימוי הוא מבקש (או קובע) שה' יעטוף אותו כמו מגן. הדימוי בבית זה הוא על פי שיבוץ מתהילים (ה, י"ג): "כי אתה תברך צדיק ה', כצינה רצון תעטרנו". הצינה היא מגן העוטף את הגוף כדי לגונן עליו מפני פגיעת האויב בקרב (על פי יחזקאל כ"ג, כ"ד: "צינה ומגן וקובע ישימו עליך סביב"). דימוי זה מבהיר כי האדם יודע כי רצון אלוקים מקיף אותו כמגן, כמשהו שצמוד לגופו ועוטף אותו מכל עבר, כלומר שביטחון תלוי בה'.
- חזרה: "בעת רצון", "רצונך". התפילה אינה רק עת רצון של המתפלל, היא אף עת רצון של הבורא. האדם דורש את קרבת אלוקים כאשר זו עת רצון מלפני אלוקים. וכאשר ה'יקיף אותו ברצונו כמגן, יוכל האדם להגיע לקרבת ה' הרצויה.

14. ראה שמש/ רשב"ג

על הנבחן לבחור מן השיר בשלושה אמצעים אומנותיים, ולהסביר כיצד הם מסייעים לעצב את כאבו של הדובר על מות יקותיאל.

לדוגמה:

- השמש היא מטאפורה ליקותיאל. השמש הינה מקור האור והחום בעולמנו. היא מספקת אנרגיה לעולם כולו. עם שקיעתה משתררים חשכה וקור. כאבו של המשורר על יקותיאל, ידיד, מיטיב, דמות אב, בא לידי ביטוי בתחושה שעם הסתלקותו של יקותיאל שקעה שמש חייו.
- שיבוצים ורמיזות: "תולע" הוא בגד של עשירים ("האמונים עלי תולע", איכה ד, ה), והוא גם רמז למוות ("תחתוך יוצע רימה ומכסיך תולע, ישעיה, י"ד, י"א). יקותיאל היה אדם רם מעלה, לבוש תפארת, ומצא את מותו מושפל עד עפר ואחריתו רימה ותולע. שיבוץ זה מבטא את הכאב על נפילתו החדה של יקותיאל, עד מוות.
- "תפשט" להסיר בגד. מופיע במקרא בפסוק: "ויבואו פלישתים לפשט את החללים" (שמואל א כ"ג, י), בהקשר של מות שאול, אירוע טרגי, אף הוא עוסק במות אנשים טרם זמנם.

- החזרה על השרש כ.ס.ה.: מכסה, תכסה, מכוסה. פועל זה משמש ביחס לקבורה. את המת מכסים, את הדם מכסים. הבחירה בפועל זה יוצרת רומזת אף היא למות יקותיאל ומעצימה את הכאב בעצם הדגשת תמונת המוות.

- מוטיב הבגד, הלבוש, הכסות. השיר מתאר את המעבר מלבוש בגד מלכות מפואר, "תולע למכסה", "ארגמן", ללבוש שק. השק הוא לבוש של אבלות: "שק ואפר יוצע לרבים" (מגילת אסתר, ד' ג'. אף כאן, חרדה ממוות מידי של גוי). לבוש האבלות מבטא את תחושת האבל והכאב על אובדנו של יקותיאל. "וארץ, עזבה אותה ערומה": כנגד הלבוש בא תיאור עירומה של הארץ אשר נלקח ממנה מקור האור והחום והיא נותרה ללא כל כיסוי, בדומה למשורר שמיטיבו אינו נוכח עוד בחייו והוא חווה בדידות ומחסור.

- השימוש בצבעים: האדום על גווניו – אדום, ארגמן, מייצג בגד מלכות אבל מרמז גם לדם, דמו של יקותיאל שנשפך. השק, צבעו אפור. השחק קדר, צל הלילה, צבעם שחור, ביטוי לתחושתו של הדובר בשיר: העולם ללא יקותיאל אפור, קודר, שחור. הצבעים תורמים ליצירת האווירה הכבדה והכאובה בשיר.

שירת ביאליק

15. ים הדממה פולט סודות

על הנבחן לתאר את התהליך הרגשי שהדובר בשיר חווה, ולהסביר שתיים מדרכי העיצוב הממחישות תהליך זה.

אפשר לראות בשיר ביטוי לתהליך רגשי שעובר אדם, ממצב של מצוקה, דיכאון וחרדה, למצב של התחזקות ועידוד עצמי. מדובר באדם שחווה תחילה מגע מייאש ומאכזב או מעורר חשש, בהקשבה לקולות העולם שמחוצה לו. נראה לו כאילו תקוותיו וחלומותיו שוקעים בים ונבלעים בתהומות חשיכה. בסופו של דבר הוא מצליח להתגבר על פחדיו ולהקשיב לעצמו, להתחבר לקולו הפנימי ולמצוא נחמה בתוך עצמו. הוא מכיר בכך שאת ייחודו הוא שואב מתוך עצמו ולא מן המעגלים הסובבים אותו, ושימוש החלומות והתקוות תלוי בכוח הפנימי הנובע מלבו שלו.

אפשר לקרוא את השיר כשיר ארספואטי ובתור שכזה לעקוב אחרי התהליך שעובר היוצר, המשורר, מהקשבה אל קולות העולם ועד לגילוי קולו שלו בתוך עצמו וההבנה שעולמו הפנימי, האינטימי, הוא המקור למבע האומנותי שלו. התהליך מוביל את המשורר אל ההבנה שליצירתו יש קיום איתן בפני עצמה בעוד יצירות של אחרים עלולות לנצנץ לרגע ולשקוע בתהום הנשייה. סופו של התהליך הוא הרגע בו הוא מבודד את קולו שלו, הברור והצלול, מתוך קולות העולם הסואן והמבלבל, ומסוגל גם להביט אל הכוכב שלו בשמים (ההשראה שלו?) ולחוש בו בזמן את לבו שלו – המעיין הטהור של יצירתו.

הערה למעריכים: על הנבחן לענות על פי אחת מן הפרשנויות בלבד.

דוגמה לדרכי עיצוב הממחישות את התהליך:

- מוטיב הכוכב: בבית השני הכוכבים נופלים בשקט אל ים המחשכים. בבית הרביעי נופל כוכב אך הדובר מבין שאין זה כוכבו שלו. בבית החמישי מבטיח לו לבו כי כוכבו שלו קבוע ואיתן במקומו ורומז לו נחמה. בבית האחרון מביט הדובר בכוכבו ורואה אותו קבוע במקומו. בד בבד הוא מגיע לתובנה שבעבורו קיים רק עולם אחד והוא העולם שבלבבו. בשתי הקריאות, תורם מוטיב הכוכב להבנת התהליך הרגשי שעובר הדובר תוך שהוא מתמלא תקווה ואופטימיות בראותו את כוכבו יציב בעוד האחרים נופלים ובהבין שהכוכב הזה הוא בבואה לעוצמה של עולמו הפנימי.

- מטפורה: המעיין הוא מטפורה לקול הפנימי. המעיין טהור, הומה ומתגבר. בקריאה הכללית תהיה משמעות המטפורה – עולם פנימי נקי, ראשוני, המשמש מקור לתעצמות נפש. בקריאה ארספואטית תהיה משמעות המטפורה – קול פנימי טהור, אולי נקי מהשפעות זרות, הומה אט ומתגבר – מעיד על התחדשות והתחזקות של כוחות היצירה.

- ניגודים: בין העולם ובין הלב, בין השאון לבין הדממה, בין כוכבו שלו לכוכבים האחרים, בין הצל והמחשכים ובין נצנוץ הכוכב. בין ים לנחל, בין נחל למעיין, בין האני לאחרים. הניגודים תורמים למתח בשיר. המתח מאפשר את הבנת מצבו של הדובר בתחילת התהליך כשהוא מתחבט בין קולות הפנים והחוץ, בין הצללים לבין רמזי האור. לקראת סוף השיר נעשים גם קולו שלו וגם נצנוץ כוכבו מובחנים וברורים ומאפשרים לו את התובנות באשר לייחודו.

- אנפורה בבית השלישי בשיר: ארגיש ארגיש. האנפורה מדגישה את רגע הגילוי בתהליך שהמשורר עובר: העולם משתתק ואז הוא את לבו, את המעיין הומה. זה הרגע בו הוא חווה את ייחודו, את החיבור לקול הפנימי שלו.

- חזרה – שלוש פעמים חוזר בשיר הצירוף "כל העולם" (בית ראשון "וכל העולם כולו שותק", בית שלישי "ובהשתתק כל העולם" ובית שישי "ובהשתתק כל העולם"). "כל העולם" מתייחס למציאות המקיפה את המשורר. החזרה מדגישה את נוכחותו של העולם החיצון ואת הצורך בהחרשת שאונו כדי להקשיב לקול

הפנימי. בקריאה ארספואטית ייתכן שאלו הקוראים או המבקרים שיש להחריש את קולותיהם כדי להגיע למבע האותנטי.

השירה העברית במאה ה-20

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 16-19.

אדם מול בוראו

16. נסוגה אל חצרות קודשך / רבקה מרים

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן להסביר ולהדגים כיצד שני יסודות החיים, הקודש והחול, באים לידי ביטוי בשיר זה. שני היסודות באים לידי ביטוי בשיר בציון המרחבים השונים ובתיאורם, בתיאור הגבולות בין המרחבים (לוח חתום, מסגרת חלון), בבחירה בפעלים המעידים על ניסיון לעבור ממרחב למרחב: נסוגה, מתדפקים בחוצפה בעיקשות, בשימוש בצבעים מנוגדים ובפסיחות המרובות היוצרות מתח ומשקפות את המתח בין העולמות.

כבר משם השיר (שהוא גם השורה הראשונה בו) ניתן להבין שבחייה של הדוברת נאבקים ומתחככים שני היסודות. כשהיא אומרת: "נסוגה אל חצרות קודשך" משמע שהיא בחיפוש אחר מרחב של קודש אליו היא רוצה לסגת. ממה? מהיכן? כנראה ממרחב של חולין. מרחב הקודש מיוצג גם על ידי הביטוי "חצרות שקופות מוארות" (במקורות, ישעיה ס"ב, ט; בתפילת שמונה עשרה ב"מודים דרבנן" ובתפילת "על הניסים" בחנוכה משמש המונח "חצרות קודש" לתיאור מקום פיזי בו מורגשת נוכחות ה'). היסוד הנוסף, החול, הוא עולם של חומר וגשמיות. הוא מאופיין בסממנים מחיי הכרך המודרני: עשן, זיהום אוויר, רעש אקרנים בלתי פוסק, הדוברת מעידה שהיא חיה בחסך שאינו מתמלא לעולם. החסך הוא באוויר נקי וצלול, בשקט פנימי וחיצוני, ביכולת להגיע לשיח נקי ופשוט ללא רעשי רקע. הירוק המרוקם בלוח חתום של שמים מעיד אולי שאי אפשר להגיע אל מה שמעבר. העלים הנושרים על מסגרת החלון משלבים את הטבעי והנקי עם המתכתי והחלוד. הם מתדפקים על החלון, אף הם מנסים לעבור ממרחב אחד לאחר. והצבע ספק זהב ספק טבק מעיד גם הוא על נוכחות שני היסודות: צבע זוהר מול צבע עכור, מתכת אצילה (זהב) מול חומר פשוט, יומיומי, מצוי (טבק).

על פי הציטוט מדבריו של הרב קוק עולה שהאדם חי תדיר בעולם בו קיימים שני יסודות אלה. הקודש והחול הם יסודות מנוגדים אך שניהם קיימים בעולם. אולי יוכל האדם לחבר או לשלב ביניהם ואולי הוא נדון לחיות תמיד במתח הזה ביניהם. עיתים הוא רק נכסף לעולם של קודש ועיתים מצליח להעלות את החולין למדרגה של קדושה. השיר אינו קובע את הדברים בוודאות אלא מעלה רמזים לאפשרויות השונות. ב. על הנבחן לתאר את הקשר בין האדם ובין בוראו בשיר נוסף שלמד בנושא זה.

שירים בצל השואה

17. טרקטורים / רוני סומך

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א-ב.

א. על הנבחן לפרש את שתי השורות המסיימות את בית 1, ולהסביר את תפקידן בבניית משמעות השיר. בשתי השורות האחרונות של הבית הראשון מתוארת תמונה של אירוע מהווי החיים בגרמניה: בפסטיבל בירה מוצבת תזמורת המסבאה על הרחבה ונגניה עומדים בסדר מופתי כמו חיילי בדיל בחלון ראווה. לכאורה ממשיכה תמונה זו את המראה הנורמלי, האידילי והפסטורלי של החיים בגרמניה שאחרי המלחמה. "הנס הכלכלי" – מפעלים לייצור ציוד כבד, בניין המולדת – אנשים קונים טרקטורים וחורשים בהם את האדמה, משקים עצים, צובעים את רעפי הבית בצבע אדום וכנראה כדי להינפש או לבלות הם יוצאים אל המסבאה, שותים בירה ומאזינים לנגינת התזמורת. מזון, משקה ומוסיקה המעידים על חיי שגרה הרמוניים ונהנתניים. פסטיבלי בירה ונגינת התזמורת הם חלק מתרבות גרמנית ארוכת שנים, כך נוצרת תחושה של חיים קולחים בגרמניה, כאילו לא הייתה מלחמה שבעטיה נרצחו מיליונים. אבל שתי השורות הללו נטענות במשמעות חריפה ומטלטלת מתוך ההקשר למשפט הראשון בשיר ולמשפט האחרון בו. במשפט הראשון נזכר דוקטור מנגלה, רופא באושוויץ שערך ניסויים בבני אדם וגזר על אנשים את מותם, וכן נזכרות מינכן ושטוטגרט, ערים בעלות תפקיד מרכזי ברייך השלישי. המשפט האחרון של השיר, שהוא הבית השני כולו, עושה שימוש בביטוי מטפורי ממנו משתמע שההיסטוריה היא מעין מכון יופי. היא מסוגלת ליפות גם את התופעות המכוערות ביותר, להסתיר את העוולות הנוראיים ביותר, לטייח ולהסוות, כמו שמסרקים בלורית בשערה של מפלצת. בהקשר זה, מעלה התזמורת המוצבת על הרחבה אסוציאציה לתזמורת המוות אשר הוצבו על הרחבות במחנות המוות במהלך הסלקציות, ואולצו לנגן כאשר יהודים הובלו אל תאי הגזים. חיילי הבדיל אשר לכולם מראה אחד

וחזות אחת מזכירים את מצעדי הצבא הגרמני: כולם נעים בקצב אחד, במראה אחיד, בפנים חתומות ללא הבעה, גם לנוכח הזוועות הקשות ביותר. חלון הראווה יכול להתפרש כחלק ממערך ההסוואה וההטעיה: מה שרואים מבחוץ אינו מה שמצוי בפנים, כמו למשל המופעים שערכו הגרמנים במחנה טרזינגשטאט לכבודם של מבקרים מן החוץ אשר הולכו שולל אחר ההצגות והקונצרטים ולא ידעו שמיד בתום המופע, בהסתלקם מן המקום, נשלחו המשתתפים אל מותם. יוצא אפוא ששתי השורות האחרונות של בית 1 נטענות במשמעות מיוחדת מתוך זיקה לראשית השיר ולסופו ומחדדות את התמונה של גרמניה שאחרי המלחמה, אשר בה עולם כמנהגו נוהג.

ב. על הנבחן לבחור בשיר נוסף שלמד בנושא זה, ולהסביר כיצד אחד מן האמצעים האומנותיים בו תורם לעיצוב נושא השואה.

זוגיות

18. שיר ב מתוך מחזור השירים: שירי אהב"ה / לאה גולדברג

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן לתאר את התפתחות מוטיב הבכי והדמעה בשיר, ולהסביר את תרומתו של מוטיב זה לבניית משמעות השיר.

השיר מתאר פרידה. התיאור נמסר מפיה של הדוברת, האהובה שנותרה בלי בן זוגה. הדוברת חווה תהליך רגשי במהלכו היא נעה מוודאות לספק, מקביעה לשאלה, תוך ברור משמעותה של הטיפה על ידה. באמצעות מוטיב הדמעה והבכי מתברר השינוי שחל בתחושתיה של הדוברת ובאופן בו היא תופסת את האירוע. המילה דמעה חוזרת בסוף של שלושה מבתי השיר. היא משובצת בתוך ביטויים של לבטים ושיקול דעת. שני הבתים הראשונים (קווארטטים) עוסקים ב"לא דמעה" ושני הבתים האחרונים עוסקים ב"אולי בכל זאת זו הייתה דמעה". המלה דמעה נעדרת מן הבית השלישי ובבית הרביעי מתחולל מפנה מן ה"וודאי" אל הספק - ה"אולי בכל זאת".

בבית הראשון, נותרה טיפה על היד והדוברת משוכנעת כי היא טיפת סגריר ולא דמעה. ההסבר לקביעה זו נמסר בבית השני המתאר את הלך הרוח של הדור כולו. זהו דור אדיש וגאה שאינו מחצין רגשות, בעבורו הבכי הוא בוושה. על כן הוא (הדור, או הגבר, שהוא בן הדור הזה, או היא עצמה כבת לדור זה) לא יזילו דמעה. אף לא בעתות כאב, או ברגעים דרמטיים: ביום הדין ובלילות החסד. זהו חיזוק לקביעה הוודאית בבית הראשון. בבית השלישי מתחולל מפנה. הערפל, אין פניו עוד כחומה, קיר אטום ומפריד, אלא כהינומה – ההינומה מתנופפת – מאפשרת הצצה אל מה שמעבר, ראייה שונה של המציאות, ההינומה קלילה, שקופה, ומייצגת חיבור בין בני זוג, ההפך מפרידה. וכך נמלא הלב בבית הרביעי "חדווה חוגגת", מתוך הספק שאולי הייתה זו דמעה. תחילת השיר - וודאות קודרת כתוצאה מצער הפרידה, מן הריקנות הנפשית והדיכאון. סוף השיר – ספק שהוא פתח תקווה.

אם מדובר בבכי ובדמעה של הדוברת הרי שתחילתם של הדברים בכעס ובניסיון לטשטש את הרגשות (דמעה) וסופם בהכרה ובהודאה בעצב ובכאב שגרמה לה הפרידה. אם מדובר בדמעתו של הגבר, הרי שמציאותה של דמעה על היד מעידה על מעורבות רגשית שלו, על צער הפרידה שלו.

ב. על הנבחן לכתוב כיצד באה לידי ביטוי הזוגיות בשיר נוסף שלמד בנושא זה, ולהסביר ולהדגים את דבריו. בתשובתו על הנבחן לכתוב גם על אמצעי אומנותי אחד המסייע לעצב נושא זה.

אדם וזהות

19. דברי רקע ראשוניים / ארז ביטון

על הנבחן לענות על שני הסעיפים א- ב.

א. על הנבחן להסביר כיצד "מיסות קטנות של כך" משתלבות בעולמו של הדובר.

נראה ש"מיסות של כך", ואולי אף מוסיקה קלאסית בכלל, רחוקות מעולמו של הדובר. ואמנם, בשיר מעומתות תרבות מסורתית ותרבות מודרנית, תרבות מזרחית ותרבות מערבית. הדובר מתאר את העולם ממנו בא, עולם המבוסס על דמויות האם והאב. תיאורם אפוף בנימה של רומנטיזציה ואידיאליזציה. מזיכרונות הילדות עולה ניחוח של נועם ומתיקות, חמימות ושפע, קסם, אגדה וחלום. המרחב המשפחתי מספק אינטימיות וביטחון. תרבות האם מאופיינת בין היתר במיסטיקה ובאמונות טפלות (גירוש שדים) בעוד שהאב נטוע בהוויה של קודש והתעלות – בית כנסת, קידוש, הלכה (כפר השיחים הירוקים, החלב המתוק, שירי הערש שהשמיעה לו אימא, האצבעות הצרידות שהרחיקו רעות, הלקאת החזה, הקידוש של אבא, בקיאותו בהלכות בית הכנסת וכיו"ב).

ואילו הבן, אשר מחד גיסא מתרפק על זיכרונות העבר, מודה מאידך גיסא, כי הרחיק עצמו מן העולם של הוריו. הוא בא במגע עם תרבות מודרנית, מערבית, המיוצגת בשיר באופן מטונימי על ידי המיסות הקטנות של כך. הוא מנסה לחבר את שתי התרבויות. לשלב את המיסות של כך בעולמו. התהליך כרוך

בהתרחקות מעולמם של ההורים ובצורך להרחיק לתוך עצמו, להתבונן פנימה כדי למצוא בתוכו את היכולת לשלב בין העולמות. תחילה, לא באופן גלוי, אלא כאשר כולם ישנים, ולא בקול רם, אלא אל תוך לבו. בסופו של דבר הוא משנן את המיסות ביהודית מרוקאית – סינתזה וחיבור בין מזרח למערב. בכך הוא מצהיר שפניו אינן למרד במורשת אבות, אלא להיפך – לפיוס בין העולמות.

ב. על הנבחן לבחור בשיר נוסף שלמד בנושא זה, ולכתוב כיצד מצטיירת זהותו של האדם בשיר שבחר.